

Dorđević, Mirko. 2012. *Povratak Roze Luksemburg*. Republika br. 528-531.

U istorijskoj inkarnaciji socijalizam se javljao kao ne neko odumiranje države već kao forsirana etatizacija. Nova čitanja nude nove izazove od R. Luksemburg do Gramšija koji jasno naglašava da je boljševička revolucija „revolucija protiv onoga što je sadržano Marksovim radovima“ kao suštinska poruka.

Marks je sinteza – pisala je R. Luksemburg – hegelijanske filozofije, engleske političke ekonomije i teorija francuskoga socijalizma.

Ruskog modela komunizma više nema a istorijska inkarnacija njegova poznata kao staljinizam je bukvalno pospešila njegov kraj. U eri globalizacije svetska kriza je pokazala i nemoć kapitalizma kao sistema. Teorije o tržištu koje će se „samoregulirati“ u krizi su takođe u suočenju s novim činjenicama. Pokazalo se da jednačina o odnosu rada i kapitala nije rešena – a ona je bitna u učenju K. Marksa. I u naponu krize nemački mislililac se bukvalno vraća. Čak i jedan francuski dominikanac u toj situaciji ne kasni. „Iako nije kanonizovan – kaže on – K. Marks ima sve šanse da bude uvršten u niz velikih crkvenih otaca“. Kada su radnici u SAD počeli bukvalno da osvajaju centre moći u prvom redu finansijske moći i najozbiljniji mislioci su ih prepoznali kao zaboravljenu snagu „levičarske i antestatističke tradicije“. Na pomalo neobičan način mnogi su progovorili o „najezi marksovaca“. Država je u krizi – a Grčka je tek jedan primer – i nema snage da reguliše budžet. Misli se na državu kao instituciju čiju ulogu kriza delegitimizuje odnosno ona se u svetskoj krizi – kako se čini – sama delegitimizovala. A Marks i Prudon su to znali i sada se i oni vraćaju na nov način. Uz ono poznato ove mislioe sada na nov način čitaju.

Ogled Suzan Strejndž (Susan Strange) *Nemoć države u sistemu globalizacije* je ono najbolje o tome i s razlogom je preveden na desetine svetskih jezika.

Neke njene teze žemo navesti u kontekstu povratka o kojem govorimo u ovom ogledu o Rozi Luksemburg. Raspao se vestfalski sistem – misli se na ugovor iz 1648. godine o odnosima među državama Evrope – i sada prisustvujemo finansijskom ekološkom i socijalnom krah države: jaz koji deli bogate i siromašne sve je dublji, svuda jača desnica koja nudi prosta rešenja i totalitarne ideološke koncepte a političke ekonomije nema – sve su to znali i Marks i Prudon i stoga je ovaj povratak i usledio u eri globalizacije i duboke krize savremenog kapitalizma. Koliko god bili polemički sukobljeni i Marks i Prudon ostaju neodvojivi kada je reč o onom što je deo naših uvodnih napomena koje se tiču recepcije ideja Roze Luksemburg u današnjoj Evropi.

Na svoj način se i Roza Luksemburg vraća i nužno je vraćati se njoj i njenim idejama osporavanim ali neosporenim do danas L.

Fagociti u organizmu socijalizma

Zbornik radova o Maksu i njegovom povratku koji sadrži ovu dosta neobičnu reč *fagociti* se ne bi mogao zaobići i stoga će u ovom širem uvodu o njemu biti reči. A fagociti su one ćelije koje su sposobne da u organizmu „žderu“ odnosno uništavaju mikrobe i mrtve ćelije u kakve spadaju bela krvna zrnca. Neobična metafora pogađa suštinu istorije Marksove misli i njene istorijske inkarnacije posebno u Evropi a sasvim konkretno u Rusiji u XX veku sa njenim tima revolucijama. Ta istorija nije nepoznata, ali su opservacije u vezi s povratkom K. Marksa veoma zanimljive. One se tiču i R. Luksemburg i njenog nasleđa a i nju i prati i teorijsko razmatranje i jedna mitologija – uglavnom politička. U žiži su i Marks i Prudon i Bakunjin odnosno i komunizam i anarhizam. Staljinizam je u suštini negacija i Marksa i marksizma i u ideološkom i u strogo etičkom smislu. Izvorno Marksovo delo ostaje fagocit koji spašava oboleli organizam socijalizma. To je ono što je bilo „zagušeno“ staljinističkom teorijom i

praksom. Svima je poznato delo o Marksu i Engelsu ruskog teoretičara D. Rjzanova – koji je nameravao da izvorne radove iz dela Marksa i Engelsa objavi – i nije uspeo – ali se manje zna da je Rjzanov ubijen u logoru po naređenju J. Staljina. To su upravo tekstovi o sudbini kapitalizma koji su tek kasnije postali poznati, a autor *Kapitala* je u njima nameravao da objasni „treće doba kapitalizma“. Tu je i „odumiranje države“ i uspostavljanje vlasti samih proizvođača. U sporovima oko ovog zbornika – a to su posebne knjige – izbija na videlo Marksova vizija da se socijalizam ne pretvori u „novo varvarstvo“ a to je bilo moguće jer su njegovu misao svodili na uprošćeni ekonomski determinizam. To je pokazao i K. Kastorijadis u svom glasilu naslovljenom *Socijalizam ili varvarstvo*. U istorijskoj inkarnaciji socijalizam se javljao kao neko odumiranje države već kao forsirana etatizacija. Nova čitanja nude nove izazove od R. Luksemburg do Gramšija koji jasno naglašava da je boljševička revolucija „revolucija protiv onoga što je sadržano Marksovim radovima“ kao suštinska poruka. Lenjin se u svojoj *Državi i revoluciji* naravno poziva na Marksa i pominje „odumiranje države“ ali praksa je bila drugačija. Njegova se država brzo pretvarala u moćnu mašineriju sa dominantnom partokratijom. Tu je Roza Luksemburg posebno poglavlje ali – a sve rasprave na to upućuju – valja se u ovoj prilici vratiti odnosu Marksa i Prudona, s naglaskom kako se na odnos među njima i njihovim delom danas gleda kada se i jedan i drugi u određenom smislu vraćaju. Reklo bi se da o tome govore knjige kakve su Prudonova *Filozofija bede* i Marksova *Beda filozofije*. Ova čuvena polemika i autori imaju svoju istoriju i ona nije dovoljno poznata. Nakon iskustva sa ruskim komunizmom i taj odnos se pokazuje u novom svetlu i o tome sporovi ne prestaju – danas su zanimljiviji nego što se to činilo doskora. U novije vreme oba dela se štampaju u jednoj knjizi i to je razlog da se osvrnemo i na to. Iz ugla savremenog političkog personalizma Marks i Prudon stoje mnogo bliže nego što je to bilo u njihovo vreme – kao što i izvorni marksizam i izvorni anarhizam stoje mnogo bliže nego svojevremeno. To naravno ne znači da se komunizam i anarhizam izjednačuju. I komunizam i anarhizam imaju osim izvornog smisla i svoje totalitarno lice. Uostalom, zeleno drvo života u praksi koriguje svaku teoriju².

Umesto ponavljanja poznatog podsetićemo na neke momente iz života i dela i K. Marksa i Prudona koji se sada vraćaju i žižu zanimanja.

Dolaskom u Pariz i u najplodnijim godinama svoga rada Marks se vezuje sa Prudona i ispisuje hvale kakve je retko kome ispisao, ali njihovo viđenje radničke bede bilo je izmereno različito – Prudon bedni položaj radničke klase vidi iz ličnog iskustva i neposrednog posmatranja. Kod Marksa je to izmereno kao filozofska špekulacija i polemika je bila veoma žustra i između Marksa i Prudona ali i oko njih i iz nje čitamo znake vremena koji se danas s pobeđnom pažnjom tumače. Sam najkonsekventniji anarhista M. Bakunjin sve vidi iz ugla civilizacijskih razlika obuzet strahom da „crvena zvezda nad Rusijom ne bude u znaku autoritarizma“. Prudon po njemu treba da bira između „germanskog socijalizma autoritarnog tipa i živog socijalizma latinskih naroda“. Za jedne je Prudon bio prorok dvadesetog veka a drugima je to bio K. Marks. Za A. I. Hercena je Prudon tvorac socijalizma – „Vi ste moj učitelj – piše on Prudonu – za budućnost“. I drugi znači nisu ništa manje rečiti i sam Marks u *Svetoj porodici* navodi Prudona kao tvorca „naučnog socijalizma“ a u delu *Nemačka ideologija* – koje je do 1938. godine ostalo neobjavljeno – pohvala Prudonu se pretvara u odu. Tu je Prudon ne samo priznati veliki tvorac naučnog socijalizma već i tvorac teorija o višku rada i kapitala u svom veku no i veliki dijalektičar i slobodar. Kada su se sučelili u polemici optika se promenila. Na knjizi u svom primerku Marksove *Bede filozofije* ostao je zapis pisan Prudonovom rukom – „Zapravo Marks je ljubomoran, i pravi smisao njegove knjige je u tome što ja o svemu mislim kao i on i što sam sve to rekao pre njega“.

Odnosi između Marksa i Prudona nisu bili onakvi kakvim se prikazuju u prigodnim priručnicima i u školskim izlaganjima.

Žestina polemike i neodmerena reč pripadaju njihovom vremenu – to je deo istorije doktrina –

ali suštinska poruka je upućena budućnosti i on ima koji ne odustaju od „utopije“ uređenja ljudske zajednice na raznim osnovama sa opštim dobrom kao načelom. U elementarne istine spada činjenica da je i marksizam – odnosno marksizmi – imao svoj period dogmatizacije, ali ni anarhizam – posebno učenje Z. Prudona – nije bio pošteđen dogmatizacije. Toga su bili svesni i Marks i Prudon i o tome su ostavili upozorenja – toga nije bio pošteđen ni prorok iz Nazareta³.

Prudonova kritika dogmatskog komunizma – to je i naslov jednog spisa – je danas zanimljivija nego što je bila u svoje vreme. – „Komunisti nemaju još dovršen sistem – piše Prudon – ali su oni za svaki sistem koji bi na najbolji način organizovao proizvodnju i raspodelu, koji nudi slobodu, pravdu i blagostanje. Komunisti su sa mnom iako ja nisam komunista, i ja sam s njima, zbog toga – ma to oni i ne znali – oni nisu veći komunisti od mene“. Obično nama anarhistima pripisuju – ispoveda se Prudon – da smo bez principa i da se držimo društvenih normi i tako od nas čine pristalice haosa ili nereda – samo društvo u neredu traži red u anarhizmu“. „Mi, udruženi proizvođači nemamo potrebe za državom jer traje jednako eksploatacija čoveka po čoveku“ – nema potrebe duže navoditi jer su u svim potonjim otvorenjima marksizma sami marksisti to obilato navodili i u praksi primenjivali. Ko je pažljivije čitao recimo pomenutog E. Kardelja uz još brojnije teoretičare samoupravljanja može bez poteškoća zapaziti čitave pasuse iz Prudona koji su bez navodnika. U pismu K. Marksu pisanom maja meseca 1846. godine – ono što se često zaobilazi – glasoviti anarhista J. Prudon izlaže ono što je – mora se to ponoviti – danas aktuelnije nego što je tada bilo. Žan Bankal to zapaža a on je čuveni znalac Prudonovih spisa – „Filozofska evolucija sveta, jednako na Istoku kao i na Zapadu, sadrži i nadu koju svet u sebi nosi, kao i dijalozi koje svet dozvoljava, zar sve to ne upućuje na činjenicu da je Prudon prorok XXI veka“. Jednako se to odnosi i na Marksa i sledbenike koji su znali njegovu izvornu misao i poruku⁴.

Pismo K. Marksu je apel za socijalizam liberalni i realni koji bi bio oslobođen svakog oblika dogmatizma – to je poenta.

Ja ne prihvatam dogmatizam jer sam pobornik „gotovo apsolutnog ekonomskog antidogmatizma“. To je polazište a dalje stoji – „Tražimo zajedno, ako vi to želite, zakone društvene i način na koji se ti zakoni realizuju, i napredujmo ka njihovom otkrivanju, ali za Boga miloga, no pošto ih budemo našli i uništili sve dogmatizme *a priori* ne zanosimo se nikako ni sami da indoktriniramo narod, ne dopustimo sebi da zapadnemo u protivurečnost poput vašeg sunarodnika Martina Lutera koji je, pošto je srušio katoličku teologiju, odmah započeo sa ekskomunikacijama i anatemama, gradeći protestantsku teologiju. Jer mi smo na čelu pokreta i ne dozvolimo da budemo neke nove netrpeljivosti, i ne dozvolimo sebi da postanemo apostoli jedne nove religije, makar ta religija bila religija logike i religija razuma, i ohrabrimo sva protivljenja posramimo sve isključivosti, sve misticizme, i ne posmatrajmo neki pitanje kao da je konačno iscrpljeno, i kada ga budemo iscrpno izučili sa našimposlednjim argumentom, nastavimo ako treba da ga tretiramo elokventno i sa ironijom – samo pod tim uslovom ja ću pristupiti vašem udruženju sa zadovoljstvom, u protivnom ne“. Nešto dalje slede još preciznija upozorenja kao Prudonova ostavština za budućnost. Društvu koje je u haosu ili u „organizovanom neredu“ nužna je politička ekonomija ali preciznija od dosadašnje da bi ono bilo „nemački socijalisti kažete nazivajući ga zajednicom, a ja to za sada nazivam i ograničiću se na to sloboda i jednakost. Bilo bi to loša politika po sve nas, ako budemo govorili kao istrebljivači, a sredstva prinude će u izobilju biti kada tome vreme dođe, i narod o tome ne treba podučavati“. U jednom pismu upućenom saborcu Prudon pravi razliku između komunizma dogmatskog tipa i socijalizma – „Francuski narod treba sebi da učini zadovoljstvo stvarajući diktatorski komunizam, a do sinteze će stići antitezom, a mi ćemo istrajavati sa našim sistemom zajedništva, dok se narod ne zasiti svega toga i tih zajednica i tog bratstva“⁵.

Kada su francuski komunisti dogmatičari prigovarali Bernhajmu da vaskrsava Prudona odgovarao je – „Njega hoće današnji svet u haosu“.

Istina i mit Roze Luksemburg

Ko je imao u rukama časopis *Socijalizam ili varvarstvo* koji je u Parizu uređivao Kornelius Kastoriadis zna za amblem – ikonicu na koricama i da su reči R. Luksemburg. Najbolja knjiga o njoj iz pera mladog istraživača nosi naslov *Roza Luksemburg – crvena ruža* polazi od tog detalja.

Knjiga je – i hronika života i rada i antologija jedne misli koja je aktivirala generacije žena boraca i danas jedan od simbola Evrope⁶.

Njen život je poznat – rođena je 1871. godine a ubijena 1919. godine – ali njena misao je bila podložna složenoj recepciji – i danas je tako. I ta misao izvire iz Marksa i marksizma ali stoji u temelju nemačke socijaldemokratije i deo je evropske. Poliglota po poreklu i daru ona je ono najbolje iskazivala na jeziku jidis kao i na nemačkom ili ruskom jeziku. Ima u njenom delu odsjaja onog anarhističkog zanosa ruskim *narodovoljaca* koji su mislili da se terorom mogu ukloniti i Car i Bog oni simboli s naslova knjige M. Bakunjina. Ona se borila perom i živom reči koja se godinama pamtila. U žestokim sukobima u krilu nemačke i evropske socijaldemokratije – u polemikama čiji eho nije zamro ni danas – R. Luksemburg piše i sukobljava se sa mnogima od Lenjina do Bernanštajna koji je na marginama jedne knjige ostavio i ovakav zapis – „u onom najboljem što je napisano protiv mene s tačke gledišta metode jeste knjiga Roze Luksemburg“. To je bilo vreme rasprava o oportunistu kada se mislilo da radnička borba može „bez teorije“. Marks je sinteza – pisala je R. Luksemburg – hegelijanske filozofije, engleske političke ekonomije i teorija francuskoga socijalizma. Marksa i Prudona je poznavala izvorno kao i podosta mistični svet ruskih revolucionara najrazličitijih orijentacija – od anarhista do ortodoksnih lenjinista s V. Lenjinom na čelu. Zanimljivo je da Lava Bronštajna Trockog nije podnosila a on je sve do 1917. godine bio na istim pozicijama kao i ona. Stara enigma pomalo tipično ruska – već 1903. godine Lenjin prihvata ideju profesionalnih revolucionara kakve je imao na umu Njecajev svojevremeno. Tu je započeo sukob s Lenjinom i tu se nazire sukob s „mongolsko-tatarskim“ mentalitetom ruskih revolucionara ili borba s orijentalnim – a ne evropskim mentalitetom njihovim – mentalitetom koji kao metod vidi samo *prevrat*. Sami boljševici su pa i sam Staljin kasnije oktobarsku revoluciju zvali „oktobarski prevrat“ i izraz se upotrebljavao sve do 1925. godine Sukob se ticao intelektualne elite u radničkom pokretu – sam Lenjin je plemićkog porekla. Deviza R. Luksemburg je izvedena iz Marksa – „Oslobođenje radnika je delo samih radnika“. Pripadnici vladajuće klase su stvarali teoriju proleterijata – to je Prudonu još bilo jasno. Tada u tim sukobima nastaje i ona Lenjinova dogma o demokratskom centralizmu koju će potonji dogmatizam još više dogmatizovati kao apologiju partokratije. Kada se Roza Luksemburg danas vraća valja imati na umu i ove činjenice jer one će postati deo sudbine i nasleđa i u komunističkom i u anarhističkom pokretu.

Kasnije su sintagmu zamenili novom sintagmom – „subjektivne snage“ a problem je ostao isti – sve do danas.

Ljudi stvaraju istoriju – pa i proleter i – ali ne znaju da je stvaraju. Nisu toga uvek svesni. To su svima poznata mesta iz Marksa. Kada se anarhista – recimo već pomenuti D. Geren – suprotstavljaju Marksu imamo ono „kada se Viljem Rajh suprotstavlja Frojdu“⁷. Daleko bi nas odvelo postavljanje pitanja o tome da li je Lenjin posejao seme staljinizma. Ili pitanje o tome da li se događa da radničke mase budu radikalnije od partijskih vođa – sve se jednako vrti u krugu one stare polemike između K. Marksa i J. Proudhona.

Da li istorija ponavlja ili se ljudi ponavljaju u istoriji to je tipično retorsko pitanje ali nije nepoznato da i retorska pitanja imaju svoju funkciju i važna su i u teoriji i u praksi.

Uostalom revolucija i po Marksu i po Prudonu se nije dogodila po marksističkoj viziji

Marksove „mančesterske formule“ već u polufeudalnoj i zaostaloj Rusiji na Istoku. K. Kastoriadis zapaža govoreći o Forumu antičkom – „Tu su nuđene dve ili tri opcije za koje građani treba da se izjasne“ – a ne jedna iz vladajuće partije. U vreme evropskog feudalizma Rusija je bila pod vlašću tatarske Zlatne Orde. Oni pak koji poznaju Marksove spise o ruskoj politici i Rusiji znaju o čemu se radi u ovom istorijskom sporu u kojem je aktivno učestvovala i R. Luksemburg. I ona i drugi su boljševike već zvali partijskim „begovima“. R. Luksemburg je „pesnik te civilizacije slobode za koju mi verujemo da je univerzalna“ odnosno evropska kaže A. Gilerm⁸.

Sukob s Lenjinom dobija nove tonove u vreme ruske revolucije 1905. godine za koju se kaže da je iznenadila i revolucionare u Rusiji i u Evropi.

Bez revolucionarne terorije nema revolucionarne prakse no – R. Luksemburg je bila opreznija prema tim opštim mestima. Ruska revolucija je započela u Petrogradu i na čelu mase je bio pop Gapon sa ikonama i mnoštvom naroda koji kleči ispred Zimskog dvorca. U igri su bili i boljševici i menjševici i anarhisti i burne polemike onoga vremena nisu nešto u celini nepoznato. R. Luksemburg veruje u instinkt masa i zna – a to se vidi iz jednog pisma – da od radničkog samoupravljanja neće biti ništa. U tom momentu ona ne veruje u anarhizam jer se može pokazati kao ozbiljna smetnja levcici, ali nije jasno šta je levica i pobuna na krstarici *Potemkin* još nije jasan znak kuda će događaji krenuti. Stvaranje i organizacija sovjeta je začetak ali od početka je bilo jasno i s tim oblikom vlasti stvari neće ići „po teoriji“. Iz susreta sa Lenjinom i Zinovjevom R. Luksemburg je bilo jasno da sledi osvajanje vlasti boljševičke „većine“ i ona je na zastavama i komunista i anarhista. Trocki se približava Lenjinu – ona tada čita Frojdovog učenika S. Ferencija koji energiju instinkata vidi u složenom procesu života – i tu se rađa njena izgrađena vizija anarhizma koji ona u principu odbacuje. Ali burna istorija anarhizma – sa svim približavanjima komunistima i sukoba s njima – je posebna tema. Pod ruskim anarhizmom se podrazumeva čitav niz pokreta od N. Mahnoa s njegovom republikom do P. Arsinova koji priprema sabrana dela P. A. Kropotkina. Njegov život je posebna istorija – i terorizma i anarho-komunizma do brojnih grupa širom Rusije i Ukrajine „mističnih anarhista“ i sličnih grupacija. Bio je vezan za potonjeg visokih funkcionera pod Lenjinom i Staljinom Sergom Ordzonikidzeom s kojim je tamnovao i vršio teror. Kasnije se mirio i sukobljavao sa boljševicima a u vreme građanskog rata u Španiji bio je i savetnik anarhista. U njegovim publikacijama kakva je recimo *Nabat* – reč znači jek crkvenog zvona u noći opšte opasnosti – progovaraju anarhistička načela ali i čitav niz „divljih“ anarhističkih grupa koje su bile moćne u unutrašnjosti – posebno u Ukrajini. Boljševici su imali neke razloge da „otpišu“ anarhiste ali i njihov uticaj bivao na momente dominantan. Sam P. Arsinov nije uspeo da izgradi jasnija načela neke „anarhističke ideologije“ ali u zbivanjima se ona videla u neobičnom spoju sa boljševičkom ideologijom. U oficijelnim kasnijim tumačenjima sve je svođeno na sovjete koji su se pretvarali u vlast u smeru forsiranog etatizma koji će kasnije izroditi u staljinističku državu koja ne „odumire“ već jača. Uticaj ovog tipa anarhizma je bio snažan među seljaštvom i tada su nicali „komune“ najneobičnijeg tipa. Taj proces „haotičnog anarhizma“ trajao je dugo i nakon sloma N. Mahnoa i njegovog bekstva na Zapad⁹.

Otvarala se velika tema o diktaturi proletarijata i demokratiji a to je ono – u spisima Roze Luksemburg – što se zove njena labudova pesma.

Sve što je usledilo znamo i ostaje deviza Roze Luksemburg s kojom započinje sukob sa Lenjinom – „Sloboda za druge a ne samo sloboda za pripadnike partije na vlasti“. Tu započinju iskušenja socijalizma i na tom početku puta – još neokončanog na evropskoj levcici – stoji Roza Luksemburg sa svojim delom. I upravo u tom znaku stoji i njen povratak iako neki s pravom zapažaju da nije reč o „povratku“ već o svesti i savesti evropske levice koja sebe i danas traži, a delom i nalazi u pluralitetu snaga koje treba da rešavaju Marksovu formulu – jednačinu o odnosu rada i kapitala. Za Lenjina je Roza Luksemburg „orlica

radničkog pokreta“ i ikona ali on nabraja sve njene „greške“ taksativno a to je ono što je potonja dogmatska misao jednako ponavljala. Najvažnija je epizoda pobune u Kronstatu što Roza Luksemburg nije dočekala¹⁰.

Događalo se nešto iz kruga intuicije Roze Luksemburg – polako se uspostavljala vlast jedne partije bez ikakve opozicije i kontrole.

Nekada je – godine 1905. – Trocki nazvao pobunu mornara u tvrđavi Kronstat ponosom ruske revolucije ali je pobuna nad Lenjinom pokazala da stvari ne stoje uvek tako – čitav niz seljačkih pobuna je zahvatio Rusiju ali su one gušene u krvi. Sam M. Gorki se usprotivio i navodi lenjinističku patrolu „grabi nagrabljeno“ kao uzrok pobune koja je u anarhističkom talasu zahvatila zemlju u celini. Godine 1918. Lenjin je dugo razgovarao sa N. Mahnom ali rezultata nije bilo. Ubrzo su se pojavili slogani o sovjetima bez boljševika i komunista sa zahtevima da se vlast ograniči¹¹. Tražila se sloboda okupljanja, pravo na štrajk i gradovi su bili zahvaćeni talasom štrajkova koji se ubrzo preneo i na čuvenu tvrđavu nadomak Petrograda. Na dan 2. marta 1921. Lenjin i Trocki su potpisali dekret kojim se pobunjenici stavljaju van zakona pri čemu su naravno koristili izraz „kontrarevolucija“. Pobunjeni mornari su odmah odgovorili da je taj dekret „komesarsko samodržavlje“. Pobuna je ugušena u krvi ali su novine pod kontrolom Lenjina i Trockog istog dana slavile godišnjicu Pariske komune i žrtve su proglašene zločincima. Pobunjenici su poslali apel svetu preko radiostanice a oni koji su izbegli streljanje umrli su kasnije u staljinističkim logorima na Belom moru i Lenjinu je bilo jasno da je način izgradnje socijalizma terorom poguban u prvom redu po samu ideju socijalizma. Naravno, Lenjin to nije priznavao sve do smrti 1924. godine. U krvavim borbama i snažnom otporu mornara bilo je hiljade žrtava – artiljerija je rušila sante leda i hiljade leševa je ostalo pod njima. U zaključanim delovima ove knjige nalazimo i ideje koje valja imati na umu – da je to bilo moguće R. Luksemburg bi emigrirala u Rusiju ali njen se život okončao ranije i surovije, možda bi postigla i neki kompromis s Lenjinom ali događaji su krenuli nekim drugim smerom – možda bi bilo onako „kao što je Trocki nakon svega emigrirao na Zapad“. Jedan deo tog zaključka je još važniji – „Istina je da bi R. Luksemburg, da je znala sve ovo o Kronstatu i pobuni revolucionara i mornara godine 1921. nesumnjivo promenila svoje mišljenje o anarhistima i anarhizmu“. „Ona bi znala – kaže se dalje – s više strpljenja od Trockog, da okupi internacionaliste i ne bi se sigurno angažovala u besplodnim raspravama o nasleđu lenjinizma“ i u uspostavljanju kulturnog lenjinizma s Lenjinovim kultom koji se ubrzo inkarnirao kao famozni kult Staljinove ličnosti. Samo osamnaest meseci nakon njenog tragičnog kraja R. Luksemburg je dvostruko „kanonizovana“ i kultno poštovana. Ona je proglašena teoretičarkom evropskog socijalizma – kasnije se govorilo „evrokomunizam“ a istovremeno je proglašena prvom mučenicom nemačke revolucije. Lenjin je navodio šest grešaka ove revolucionarke – nezavisnost Poljske, njeno zalaganje za pomirenje između boljševika i menjševika, njeno zalaganje za neke ideje Kauckog ili Plehanova, ali se brzo pokazalo – danas se to bolje vidi – da u tom Lenjinovom spisku njenih grešaka stoje i njegove istorijske greške i promašaji. U svom poznatom delu *Istorija i klasna svest* G. Lukač dobro zapaža da je sa R. Luksemburg ideja o spontanitetu masa i neposrednog radničkog upravljanja postala nešto novo i da se „javlja kao sistem“. Lenjinu su naslednici podigli mauzolej gde se čuvaju njegove netljene mošti a R. Luksemburg je bačena u kanal januara meseca 1919. godine po naredbi vlade socijaldemokrata koji su bili većina. Danijel Geren u svojoj knjizi *Anarhizam – nezaobilazne u nauci* – polazi od široke lepeze socijalističko-anarhističke misli i prakse s napomenama da levica još nije rekla svoju poslednju reč i danas u vreme mondijalizma i kulta tržišta još uvek traži tu reč odnosno teoriju – kao što traži i „subjektivne snage“ bez kojih nema odgovora na jednačinu o odnosu rada i kapitala. Iako to ovde nije neka posebna tematska celina još jedna napomena je važna i nju ističu svi koji se bave delom R. Luksemburg. I veliki talas pobune koji je bio zahvatio Evropu godine 1968. nosio je u sebi i ideje nemačke mučenice – revolucionarke. To su pitanja postavili svi oni koji se sada pitaju

šta je ostalo od šezdesetosmaške pobune. Postoji i kalendar svetaca i mučenika radničkog pokreta, postoje kultovi i ikone ali i ispod kulta i ikona ne stoje samo sveci – već i surova praksa zla i terora. Na jednoj zastavi ruskih anarhista stajale su reči o nadi koja je čovekov saputnik čak i onda kada se čini da nade nema – „Naša je nada negde na dnu morskome“. Reči naravno deluju patetično ali u njima ima istine kao što je u Prudonovim pismima K. Marksu ima jednako kao i u Marksovim porukama ono vremenim marksistima njegovim sledbenicima. Čudljiva boginja Klio sudi božanski čudljivo ali je ono „zeleno drvo života“ uvek bogatije i od svake teorije bila ona socijalistička ili anarhistička. Roza Luksemburg nije često varirala svoju čuvenu ideju ali poslednja varijanta glasi – „Sloboda mišljenja to je danas sloboda za onoga koji misli drugačije“. Ostalo je politička teorija – i politička mitologija.

Ikona na tamnoj pozadini

Ono što je objavljivano o R. Luksemburg u vreme staljinizma u duhu je lenjinističkog ideološkog mita koji funkcioniše kao politička mitologija. To važi podjednako za odrednice u enciklopedijskim priručnicima i za popularnija izdanja. Objašnjenje je jednostavno – zaobilazi se ili se bukvalno izbacuje čitava šuma prigovora – blago rečeno – koje je nemačka revolucionarka upućivala Lenjinu a posebno ono o nunom pluralizmu u okviru leveice i demokratiji u okviru parlamentarnog sistema koja bi bila i nužno morala biti na višem nivou od klasičnog buržoaskog parlamentarizma. Lik i delo su bili ikona ali lažna. Biografija vođa su u mnogo čemu podsećale na hagiografije srednjovekovnog kanonizovanog žanrovskog obrasca.

Sasvim obrnuto je s likom i delom R. Luksemburg u anarhističkim interpretacijama posebno u Rusiji i u vreme revlucije i nakon toga.

U tom smislu je nužno reći nešto o anarhističkim interpretacijama lika i dela Roze Luksemburg. Nije reč o prigodnim publikacijama već o jednom delu velikog ruskog pisca koji je potisnut i sam otkriven u periodu destaljinizacije i – to je neobično – ubrzo potisnut ali je njegovo delo zahvalno za analizu – već je prevedeno na mnogo jezika a prvo puno izdanje je objavljeno kod emigranata u Parizu i na ruskom jeziku i tek u novije vreme je u sabranim delima ¹². Zapazio ga je Viktor Sklovski koji ga je lično poznao – Platonov spada u krug unutrašnjih emigranata odnosno pisaca koje ne objavljuju, i u tom pogledu je i – i ne samo u tom – blizak M. Bulgakovu. Verovao je u devizu koju iskazuje onaj neobični junak romana *Majstor i Margarita* – „rukopisi ne gore“. I njegovo delo je sačuvano. Ono što je uspeo da objavi tridesetih godina oficijelna književna kritika je dočekala kao „kulačku provokaciju“. U godinama dogme socijalističkog realizma to je bilo uobičajeno – iako je Platonov u građanskom ratu bio među crvenima. Kada je 1929. godine objavio jednu pripovest usledilo je ono što je bilo sudbina mnogih ruskih pisaca – urednika časopisa zvao je lično Staljin i optužio ga da je objavljena pripovest „anarhistička“. Zanimljivo je da je Vođa pokazao zavidan stepen dobrog čitanja ovakve literature – pripovest je zaista bila i tematski i po likovima i situacijama u delu anarhistička po svom najdubljem smislu. Tematski radnja se naslanja na niz zbivanja u onim divljim anarhističkim komunama u dubokoj ruskoj provinciji i pisac delo gradi i kao roman i kao utopijsku viziju budućnosti podstaknut sumnjom da se birokratski sistem izrođava i da se u njemu gasi ideja nekog komunizma s ljudskim licem. Istorija ovog romana je veoma zanimljiva jer govori i o piscu i o vremenu. Rukopis je uspeo da pokaže Maksimu Gorkom koji je delo ocenio „izuzetno interesantno“ ali su druge primedbe još značajnije. „Sve je kod vas dato pa i likovi u nekom smislu i ironično-nežno i dirljivo – kaže otac socijalističkog realizma – ali su vaši junaci čudaci a to je razume se neprihvatljivo za našu cenzuru“ i dodaje da se „ovako nešto kod nas štampati ne može“. Najviše sumnje izazivao dah nekog mističizma koji diše i u „jedinstvenu ideju i u shvatanju sveta samog autora“. Ono što su kritičari i ideolozi prepoznali sam Platonov nije krio. On je godinama opsednut mističkim vizijama neobičnog filozofa Nikolaja Fjodorova koji je svoje delo – *Filozofija zajedničkog ljudskog dela* – temeljio na ideji vaksrsenja svih predaka koji su

davno urmili i to je obrazlagao „naučnim metodama“ a u tim metodama u osnovi je mistika crkveno-sektaška oblikovana kao velika Utopija. I zaista delo A. Platonova stoji na granici romana i utopijskog traktata. Junaci dela su anarhisti i komunisti sa crvenoarmejcima koji silom uređuju neobični *Grad sunca* u divljoj stepi u godinama iza revolucije kakvih je „komuna“ bilo mnogo – nije reč samo o anarhističkoj republici anarhiste Nestora Mahnoa već o čitavom nizu takvih komuna širom Rusije. Junaci romana su siromašni žitelji koji veruju da su vekovima patili i da imaju pravo na predah – u komuni će raditi samo Sunce. U obimnim dijalozima prepoznaje se vreme zbivanja radnje. To je vreme kada je upravo bila u krvi ugušena pobuna u Kronštatu i kada se Lenjin opredelio za novu ekonomsku politiku u cilju opstanka režima – NEP. Pod imenom koje pisac daje svojim junacima jasno se prepoznaje neka aluzija na Servantesa – to su anarhisti – komunisti obuzeti donkijotizmom kao putovanjem u večnu Utopiju koju oni realizuju. Iskorenjivanje ostataka vladajuće klase se pretvara u teror. Istovremeno junaci romana-utopije putuju u budućnost u kojoj će biti vakrslji svi njihovi preci i deluju kao putnici u neki crveni Emaus vođeni žudnjom za vaskrsenjem svih predaka, svih obespravljenih u prošlosti. Siromašni kovač Dvanov na čelu tih putnika je inkarnacija vekovne žudnje za komunizmom kao carstva jednakih. Oslobođenje i spasenje su dovedeni u istu ravan.

Ono što je u romanu A. Platonova osa zbivanja i šuma značenja u književnom delu je to da je Roza Luksemburg glavna junakinja romana.

U stepi okruženoj movčarama i šumama ovi putnici – junaci romana – oružjem u rukama grade Grad sunca i neprastano čitaju revolucionarne spise posebno Lenjinove i obuzimaju ih prve sumnje u to je nađen pravi i jedini put u svetlu budućnost dok skitnice pevaju –

Jabuko moja čuvaj mi slobodu

-Ni za sovjete ni za cara

Već za narod bedni sam.

Konj na kojem jaše ovaj Don Kihot zove se „Proleterska sila“ i on zagledan u nisko nebo nad stepom i magle plaćući „za Rozom Luksemburg i preti buržoaziji i banditima Engleske i Nemačke koji su mu ubili nevestu“. Njenu sliku nose svi u nedrima i ona je za njih vaskrsla. Izmučeni bedom ali i sumnjama oni putuju na grob večne Neveste Roze Luksemburg kojoj jedinog veruju jer je za njih – u misitičkom zanosu – carstvo božje isto što i komunizam. Gusti oblaci zastiru nisko nebo ali Kopjonkin – u imenu je simbolično koplje – gleda u pravcu nemačke kuda i oblaci putuju nad zemljom koju je gazila Roza njihova svetica i Nevesta budućnosti.

Na mračnoj pozadini Rusije u kojoj besni teror i crvenih i belih ali i teror mračne anarhističke pobune – onih grupa mističnog i divljeg anarhizma – Roza stoji kao ikona čudotvorna. U ironijskom diskursu ovih junaka koji brzo nestaje progovaraju pravi znaci pisčevog uverenja da se konačni rasplet približava – ali on je u bunilu terora sve dalji. Na kapi je slika Rozina u osvetljenju kao na ikonama i njena se lepota ne može iskazati. Putnici dolaze kod Dostojevskog koji razmišlja o ustanovljenju novog „drugarskog braka“ i ukidanju noći kako bi duša slobodno i nesputano obitavala u sreći dana. Nije reč o budućnosti kaće im junak s imenom velikog pisca – „odmah večeras treba uvesti komunizam i tu su sredstva terora dozvoljena. Piščev glas se u romanu-utopiji pretvara u uzvišenu i patetično intoniranu retoriku: Iskazi „zatrpani“ dijalozima ukazuju da ironija nije dominantna već realna stvarnost u kojoj anarho-komunisti misle da mogu reći poslednju reč. – „Potonuo u misli o Rozi Luksemburg Kopjankin je jahao stepom i govorio o tome kako će jednom stići tamo daleko otkopaće iz groba Rozu i ljubiće njene skute da bi je napokon živu doveli u revoluciju koja traje“. Ova mistika mi delovala čudno da se sve ne zbiva realno i odslikava u užarenoj svesti ljudi koji su posumnjali u sovjetsku vlast. Ova ekstaza se pretvara u bunilo i teror i

komunizam se u gradiću Čevenguru gradi na grobovima. U trenucima sumnje junacima se čini da je sve propalo – Država je nametnula zakon, razlike među ljudima rastu i država se pretvara u čudovište“ a zemlja se „bogati“ logorima. Samo slobodni ljudi mogu postići to da nastane zemlja „u kojoj će udruženim snagama ljudi – bez Boga i cara i bez novih Vođa – vaskrsnuti građanka Roza Luksemburg“. U utopiji A. Platonova vlasti ima i nema, ali junake muče sumnje koje se pretvaraju u košmar tragičnih junaka – da li je Lenjin odgovorio na pitanje gde je vlas i da li je oan „lokalna ljudska ili sila odozgo“. Diskurs dodiruje granice pamfleta i otkriva utopijsko i antiutopijsko lice ovog Grada sunca u pustoj i bednoj stepi. I viziji jednog junaka naziru se dva puta. To su put rada i put svetosti koji vode u Državu božju i umesto ikone – ikone sv. Nikolaja odsijava nešto novo iz lika Roze Luksemburg. Svi su stigli u budućnost koja se pretvara u karikaturu i beskonačnim dijalozima ovog romana-utopije R. Luksemburg je ikona ideala kojem se teži i ikona na mračnoj pozadini terora. – „Stigli smo u komunizam – Kako stigli jesi li ti čitao Marksa.“ – Ne, družo – A treba čitati Marksa jer istorija se završila a ti to nisi ni primetio“. Ni Marksa ni Lenjina oni ne čitaju jer njima je dovoljna ikona Roze Luksemburg koja je vaskrsela „naučnim metodom“. Planovi ideologije i mitologije se presecaju. U stepskom Gradu sunca nema umetnosti jer nju bi trebalo da zameni neko saosećanje među poniženima i uvređenima, a toga upravo nema i ova „republika“ stoji na zgarištu jer se njihov komunizam gradio na grobovima i famozna republika podseća na daleku Kambodžu pod diktaturom Pol Pota. Ona se pretvara u razučeni arhipelag GULAG. Tri značenjska sloja se prepoznaju lako – slike su realne jer nastaju na podlozi surove realnosti. Iako nije uvek dominantan ironijski postupak otkriva glas autora koji u romanu-utopiji nudi ikonu na mračnoj pozadini jer utopije se inspirativne ali kada se realizuju obistinjuju se kao tiranije bez ikakvog prostora slobode.

Nesvojevremena glosa o samoupravljanju

Ideje su to što su a praxis je mera i to nas vraća na ono iz istorijskih polemika od Marksa i Prudona do Roze Luksemburg i Lenjina. Kraći zapis o modelu svojevremenog jugoslovenskog samoupravljanja koje kao model nije opstalo. E Kardelj je ponudio i teorijski obrazložio „ekonomski pluralizam“ a neuspeh se objašnjava razlozima koji su u izlaganju već pomenuti – ni to delimično prihvatanje tržišta nije davalo rezultate bez političkog pluralizma. Optuživali su ga s Istoka da je koristio i Marksa i Prudona i da je „revizionista“. Uistinu u njegovim tezama ima onog pojma *mutualite* koji je kod Prudona dominantan ali drugi i važniji razlog neuspeha je tu – birokratija se pretvarala u „novu klasu“. U traktatima partijskih vođa onoga vremena – danas zaboravljenim srećemo teze o odvajanju Partije od vlasti i nužnosti da ona nema komandnu ulogu kako bi „udruženi rad“ bio oslobođen. S druge strane oni koji su osporavali Kardelja s pozicije građanske desnice nudili su politički pluralizam bez slobode i tu smo pred jednim paradoksom. Nije naravno E. Kardelj neki veliki mislilac ali u poređenju sa ovim pigmejima deluje kao neko ko je ozbiljno razumeo ono što je R. Luksemburg uporno ponavljala i što i danas stoji kao otvoreno pitanje pred evropskom levicom koja traži sopstveni model. To je razlog zbog kojeg treba paralelno čitati Marksa i Prudona koji se odavno nude u jednoj knjizi sa razložnim tumačenjima*.

Autor je publicista i sociolog religije

* – Uporediti prema izdanju UGE – Paris 1964. – sa tumačenjem u pristupu Jean-Pierre Peter istoričara ideja.

- 1.** U knjizi Gde je nestala Roza Luksemburg – Res publica – Beograd 2011.godine – dobro je prikazana recepcija njenih ideja u Srbiji ali političku mitologiju oko njene pojave i dela valjalo bi posebno prikazati što se tek sada čini u svetu u smislu na koji upućuju kraće naše uvodne napomene – a to je i cilj ovog ogleada o liku i delu ove znamenite žene i borca.
- 2** U knjizi D. Gerena koja je nezaobilazna referenca u prikazivanju izvornog anarhizma – Daniel Guerin – L' anarchisme Paris Gallimard 1965. – podseća se na jednu važnu činjenicu o tom odnosu. Uvek kada se dogmatizovani marksizam otvarao dolazilo je do tog susreta Marksove i Prudonove doktrine sa opservacijama koje su postale deo istorije političkih doktrina. Vrlo brižljivo je analizita i jugoslovensko iskustvo radničkog samoupravljanja s ukazivanjem na spise R. Kardelja i drugih teoretičara jugoslovenskih. Kardelj po Gerenovom sudu polazi od Marksa ali su ideje Prudonove utkane u njegovu koncepciju kao i ideje R. Luksemburg a u prvom redu se misli na njegov „ekonomski pluralizam“ – bez političkog pluralizma – što se vidi posebno na primeru Kardeljevog govora pred aktivnom Norveške radničke partije ali i iz drugih spisa. To je pravilo jer se i marksizam i anarhizam permanentno dogmatizuju i ponovo otvaraju u istoriji od Marksovih vremena do kasnije što je dobro poznato iz same ozbiljnije istorije marksizma odnosno istorije anarhizma u krugu političkih doktrina.
- 3** J. Proudhon – Jesus ou les origines du christianisme – 1896.
- 4** Uvodna studija za Oeuvres choisies – Gallimard Paris 1967. sa navodima iz manje poznatih spisa.
- 5** Svi su navodi uzeti iz sabranih dela J. Proudhona ona su vremenom objavljivana i dopunjavana onim što je nađeno u njegovoj arhivi, a sam je najavljivao da će uslediti knjiga – testament ali mislililac nije uspeo da je napiše – majka mu je bila kuvarica a otac radnik čime se ponosio jer to „slika francuskog naroda“ njegovog doba.
- 6** Alain Guillerm – Rosa Luksemburg – la rose rouge – izdavač Jean Picollec Paris 2002. Sa bibliografijom na mnogim jezicima.
- 7** Alain Guillerm – navedeno delo p.74.
- 8** Alain Guillerm – navedeno delo p.81.
- 9** Knjiga Isaca Deutshera La revlution inachevee – Laffont Paris 1967. – dosledno prati taj proces „nedovršene revolucije“ od godine 1917. do 1967. kada se i knjiga i pojavila što govori o trajanju drame revolucije.
- 10** Roza Luksemburg je pomno pratila prve korake vlasti uz postavljene pod Lenjinom i Trockim i teror njihov ne samo protiv svrgnutih klasa već i prema anarhistima i svim koji su se opirali vlasti – opoziciona štampa je bila zabranjena i menjševička i druga, a tajna policija CEKA je dobila moć koju niko nije kontrolisao. Lenjin je govorio o pobedi i pripremao je osnivanje Kominterne koja bi bila zamena nakon kraha Internationale – Roza Luksemburg je odbila da prihvati tu ideju čvrsto ubeđena da nova Internacionala nema smisla dok ne pobedi revolucija još u nekoj evropskoj zemlji a u prvom redu je imala na umu Nemačku ili Francusku koje su imale iskustvo socijalizma i aktivnu radničku klasu jer – to je njen stav – nužne su i takozvane subjektivne snage a boljševička partija nije dovoljna sa svojim iskustvom i organizacionim modelom – blago rečeno – neselektivnog terora.
- 11** Tek nakon sloma ruskog modela komunizma ruski istoričari su objavili prvu istoriju izvan oficijelnih o oktobarskoj revoluciji na temelju kompletnih arhivskih podataka – među njima je i ona o pobuni u Kronstatu – Mikhail Heller i Aleksandar Nekric Utopia in power – a history of the Soviet Union from 1917 to the present London 1989. Daleko od oficijelnih klišea i hagiografskog pristupa likovima vođa revolucije, ovo je delo brzo prevedeno s ruskog i engleskog na mnogo jezika. Pobuna u Kronstatu je prvi put prikazana u pravom svetlu čega u sovjetskoj historiografiji uopšte nije bilo. U „kolevci revolucije“ dogodilo se ono na šta je upozoravala Roza Luksemburg. Tu su pobunjeni mornari prihvatili sovjete kao sistem vlasti ali ne i pod vlašću jedne partije – to je bio prvi istorijski ispit revolucije i to u vreme kada se

govorilo o svetskoj revoluciji u Evropi. Tada nastaje i politička mitologija o mogućnosti izgradnje socijalizma u jednoj zemlji i to u zemlji kakva je bila Rusija. Vreme je izbacilo na površinu ideju R. Luksemburg o mogućnosti socijalizma i demokratije, sa pluralitetom nove socijalističke misli oslobođene dogmatizma.

12 Andrej Platonov – Cevengur – na ruskom jeziku – u izdanju kuće Ymca-Press Paris 1972. Sa predgovorom Mihaila Helera.